

ท่านพญโล (ดี)

(ราว พ.ศ. ๒๓๔๔ – ๒๔๑๔)

ชาติภูมิ

ท่านพญโล (ดี) นามเดิม ดี เกิดวัน เดือน ปีใดไม่มีหลักฐานปรากฏแน่ชัด แต่คงเป็นราว พ.ศ. ๒๓๔๔ ที่บ้านหนองไหล ตำบลหนองไหล อำเภอเมืองอุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี ชื่อบิดา มารดา ก็ไม่ปรากฏหลักฐานเช่นกัน ปรากฏแต่เพียงว่าท่าน มีรูปร่างสูงใหญ่ สีผิวดำแดง ท่าทางอาจหาญ มีความขยันหมั่นเพียรดี มา (พระปรมาจารย์ฯ, ๒๕๔๗ : ๒๓๕)

การศึกษา บรรพชาและอุปสมบท

ท่านพญโล (ดี) สันนิษฐานว่าคงได้รับการศึกษาเบื้องต้นจากวัดในหมู่บ้าน ซึ่งทำการสอนโดย พระสงฆ์ผู้มีความรู้ในด้านต่าง ๆ เช่น อักษรขอม อักษรธรรม บทสวด (มนต์) คาถาอาคม ตลอดจนฮีตคอง จนบธรรมเนียมประเพณี เป็นต้น การศึกษาเล่าเรียนสมัยนั้นเปิดโอกาสให้เฉพาะกุลบุตรได้เล่าเรียน เพราะเป็นการเรียนโดยตรงกับพระสงฆ์จึงจะประสบผลสำเร็จ ท่านพญโล (ดี) ก็คงอยู่ในประเภทนี้ เพราะมี บุคลิกลักษณะได้กล่าวไว้เบื้องต้นแล้ว (ผู้เขียน)

เมื่ออุปสมบทแล้ว ท่านได้เดินทางไปจำพรรษาที่วัดเหนือในเมืองอุบลราชธานี (ปัจจุบันเป็นพื้นที่ ส่วนหนึ่งของที่ตั้งสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดอุบลราชธานี) เพื่อการศึกษาเล่าเรียน ซึ่งสมัยนั้นคงจะเรียน มูลกัจจายน์เป็นส่วนใหญ่ต่อจากนั้นได้เดินทางไปศึกษาเล่าเรียนที่กรุงเทพฯ โดยพำนัก จำพรรษาอยู่ที่วัด มหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ส่วนท่านได้ศึกษาเล่าเรียนและจบชั้นใดบ้างก็ไม่มีหลักฐานบันทึกไว้

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงออกผนวชในปี พ.ศ. ๒๓๖๗ ต่อมาได้เสด็จมาเป็นเจ้า อวาสครองวัดบวรนิเวศวิหาร ซึ่งเป็นพระอารามหลวงสร้างใหม่ในปี พ.ศ. ๒๓๗๕ ขณะมีพระชนมายุ ๑๒ พระพรรษา ๑๒ ต่อมาท่านพญโล (ดี) ได้มีโอกาสเข้าเฝ้า โดยมีผู้นำเข้าเฝ้าถวายตัวในสำนักของ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และโปรดให้ญัตติเป็นธรรมยุตมีฉายาว่า พญโล แล้วพำนัก จำพรรษา และศึกษาเล่าเรียนที่วัดบวรนิเวศวิหารตั้งแต่นั้น แต่ท่านพญโล (ดี) ก็มีได้อยู่ในฐานะ สัทธาภิหาริก (ศิษย์) ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่เป็น ปุราณสหธรรมิก คือ ผู้ร่วมปฏิบัติตามลัทธิธรรมแบบ ธรรมยุตรุ่นแรก ๆ ในสำนักของพระองค์ท่าน (ประวัติคณะธรรมยุต, ๒๕๔๗ : ๑๘๕)

หน้าที่การงาน

ในระหว่างพำนักจำพรรษาเพื่อศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรม และศึกษาหลักการของคณะธรรมยุตตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีของเมืองหลวงนั้น ครั้งหนึ่งได้ทูลลากลับไปเมืองอุบลราชธานี และจำพรรษาอยู่ที่อุบลราชธานี ๑ พรรษา เมื่อกลับมาได้นำพระหนุ่มมีนามว่า **ม้าว** อายุ ๒๔ ปี ซึ่งเป็นคนบ้านเดียวกัน เข้ามาศึกษาเล่าเรียนในกรุงเทพฯ ด้วย ในคืนวันหนึ่งท่าน พนฺธโล (ดี) ได้นำพระม้าเข้าเฝ้าถวายตัว ขณะที่เข้าเฝ้านั้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินมาและทรงยกดวงเทียนส่องทอดพระเนตรดวงหน้าและส่วนอื่นของ **พระม้า** แล้วตรัสกับท่านพนฺธโล (ดี) ว่า **ขรัวดี พระดีอย่างนี้ทำไมไม่นำมาให้มาก** ท่านพนฺธโล (ดี) จึงกราบทูลว่า **หายาก** เมื่อได้ฝึกอบรมอันควรแก่ภาวะแล้ว จึงได้โปรดให้ **ณัฐดี** พระม้าเป็นธรรมยุตได้รับฉายาว่า **เทวธมฺมมี** ท่านเทวธมฺมมี (ม้า) เป็นสิทธิวิหาริกในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นอกจากนี้ยังมีพระอีกองค์หนึ่ง มีนามว่า **ก่า** จากเมืองโขง แขวงนครจำปาศักดิ์เข้ามาศึกษาเล่าเรียนและถวายตัวเป็นสิทธิวิหาริกด้วยได้ **ณัฐดี** เป็นธรรมยุตได้รับฉายาว่า **คุณสมฺปนฺโน** ต่อมาเมื่อกลับจากอุบลราชธานีและที่อื่น ๆ ได้เข้ามาศึกษาเล่าเรียนในสำนักวัดบวรนิเวศวิหารสืบต่อกันมามีได้ขาด (พระปรมาจารย์ฯ, ๒๕๔๓ : ๒๓๕ - ๒๔๐)

สร้างวัดธรรมยุตวัดแรกในภาคอีสาน

พ.ศ. ๒๓๕๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จลาผนวชและทรงครองราชย์แล้วไม่นาน พระพรหมราชวงศ์ (กุทอง) เจ้าเมืองอุบลราชธานีได้เข้ามาราชการในกรุงเทพฯ เพื่อเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทถวายรายงานการบริหารราชการตามปกติ และทรงมีพระราชกระแสรับสั่งให้พระพรหมราชวงศ์ (กุทอง) ออกไปปฏิบัติเผยแพร่พระธรรมวินัยและขยายวงศ์ธรรมยุต โดยการสร้างวัดขึ้นในเมืองอุบลราชธานีด้วย พระพรหมราชวงศ์ (กุทอง) ก็รับพระราชกระแสรับสั่งใส่เกล้าฯ นำไปปฏิบัติ จนสำเร็จตามพระราชประสงค์ กล่าวคือ เมื่อถึงอุบลราชธานีแล้ว ก็ได้ปรึกษาหารือกับผู้เกี่ยวข้องตกลงกันว่า ที่ทำน้ำด้านเหนือแม่น้ำมูลระหว่างตัวเมืองกับบ้านบุงกาแซว เป็นสถานที่เงียบสงัดเหมาะแก่การปฏิบัติธรรม มีความสะดวกในการโคจรบิณฑบาต ไม่ไกลจากชุมชนมากนัก จึงลงมือปรับสถานที่ก่อสร้างวัดเป็นเนื้อที่รูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส กว้าง ยาวเท่ากันด้านละ ๓ เส้นเศษ เริ่มก่อสร้างเสนาสนะหลังแรกคือ พระอุโบสถ ขนาดกว้าง ๘ วา ยาว ๑๑ วา ๒ ศอก เฉลียงด้านกว้างแบ่งเป็น ๔ ห้อง เฉลียงด้านยาวแบ่งเป็น ๗ ห้อง เสาไม้แก่นทั้งหลังก่ออิฐถือปูนพอกเสาเฉลียงทุกต้นหลังคาลดหล่นเป็นสองชั้นมุงด้วยกระเบื้องแผ่นไม้ ช่อฟ้าใบระกาประดับด้วยกระจกหน้าบันประดับด้วยลายเครือเถาวัลย์และดอกไม้ พื้นปูด้วยกระเบื้องดินเผา ส่วนกุฏิและเวจกุฏิก่อสร้าง

ด้วยไม้ทั้งหมด ยกเว้นกุฎีเจ้าอาวาสก่อสร้างข้างบนเป็นไม้ข้างล่างเป็นตึก เมื่อสร้างวัดเสร็จแล้วได้อาราธนา
ท่านพนฺธุโล (ดี) ท่านเทวธมฺมิมิ (มี๊ว) และท่านสมฺปนฺโน (ก่า) ไปจำพรรษาอยู่ประจำโดยท่านพนฺธุโล (ดี) เป็น
เจ้าอาวาส ท่านเทวธมฺมิมิ (มี๊ว) เป็นรองเจ้าอาวาส ต่อมา ได้พระราชทานนามวัดนี้ว่า **วัดสุปัฏนาราม** ซึ่ง
หมายความว่า เป็นอารามหรือวัดตั้งอยู่ที่ท่าน้ำที่ดี นับเป็นวัดธรรมยุตวัดแรกในภาคอีสานตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๓๕๖

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสละพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์เป็นเงิน ๑๐ ชั่ง เป็น
ค่าใช้จ่ายในการก่อสร้าง พระราชทานให้มีผู้ปฏิบัติดูแลวัด หรือที่เรียกว่า เลขวัด ๖๐ คน และพระราชทานนิตย
ภัตแก่เจ้าอาวาสเดือนละ ๘ บาท

เมื่อสร้างวัดสุปัฏนารามเป็นหลักฐานมั่นคงแล้ว ท่านพนฺธุโล (ดี) หรือที่เรียกในฐานะเจ้าวัด (เจ้า
อาวาส) ขณะนั้นคือ พระอธิการ ดี พนฺธุโล พร้อมด้วยพระมี๊ว เทวธมฺมิมิ (ท่านเทวธมฺมิมิ) และพระกิ่ง คุณสมฺปนฺ
โน (ท่านคุณสมฺปนฺโน) ได้ร่วมแรงร่วมใจกันได้พัฒนาและอบรมสั่งสอนกุลบุตร ประชาชนที่เป็นบุตรหลาน
ญาติโยมชาวอุบลราชธานีที่มีอายุครบบวชส่งเข้าไปอุปสมบทและเล่าเรียนพระธรรมวินัยในกรุงเทพฯ ครั้นละ
หลายคนไป ๓ ปีต่อครั้ง มีคราวหนึ่งเกิดอหิวาตกโรคขึ้นในกรุงเทพฯ ทำให้นาคผู้จะบวชถึงแก่ชีวิตเพราะ
อหิวาตกโรคไปหลายคน จึงทำให้ผู้สืบทายาทพระศาสนาขาดตอนไปบ้าง

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงทราบเหตุการณ์ทั้งปวงที่เกิดขึ้น เพราะการนำกุลบุตรมา
อุปสมบทกับพระอุปัชฌาย์ ฝ่ายธรรมยุตที่มีอยู่เฉพาะในกรุงเทพฯ เท่านั้น เป็นการยากลำบากในการเดินทางมา
จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระครูปลัดทัด (เรื่อง) วัดบวรนิเวศวิหารเป็นพระข้าหลวงแทนพระองค์
ออกไปตรวจสอบดูแลความเป็นไป และความพร้อมในการจัดตั้ง **คณะธรรมยุต** ขึ้นที่เมืองอุบลราชธานี ว่ามี
ความพร้อมหรือไม่อย่างไร เมื่อพระครูปลัดทัด (เรื่อง) ได้กลับไปถวายรายงานว่ามีความพร้อมให้ทรงทราบ
แล้ว จึงทรงแต่งตั้งท่านพนฺธุโล เป็น **พระอุปัชฌาย์** องค์แรกที่สามารถทำสังฆกรรมบรรพชาอุปสมบทในแบบ
ธรรมยุต ให้แก่กุลบุตรผู้มีศรัทธาที่จะบรรพชาอุปสมบทในภาคอีสาน

ท่านพนฺธุโล (ดี) พอใจในการทำสังฆกรรมทั้งปวงใน อุทกุกเขปสีมา ตลอดกาล ถึงแม้มีพระอุโบสถ
ในวัดแล้วก็ไม่นิยมทำสังฆกรรมในที่นั้น จึงได้สร้างแพสำหรับทำสังฆกรรมในแม่น้ำมูลที่หน้าวัดสุปัฏนาราม
ตลอดยุคของท่านอันแสดงถึงความเคร่งครัดในพระวินัยและความบริสุทธิ์เป็นสำคัญ โบสถ์แพดังกล่าวใช้
ต่อมาอีกนานจึงได้เลิกไป ส่วนท่านคุณสมฺปนฺโน (กิ่ง) ก็โปรดเกล้าฯ ตั้งเป็น พระอุปัชฌาย์ ทำหน้าที่บรรพชา
อุปสมบทกุลบุตรผู้มีศรัทธาที่เมืองโขง แขวงจำปาศักดิ์อีกแห่งหนึ่ง นับว่าธรรมยุตคึกคักทั้งเมืองอุบลราชธานี
และเมืองโขงเจริญก้าวหน้าขึ้น โดยลำดับ

ปฏิปทาของพระสงฆ์ธรรมยุตเมืองอุบลราชธานียุคแรก

ท่านพนฺธโล (ดี) มีปฏิปทายึดแนวทางแบบพระครูดรงค์กัมมัญฐาน วัดธรรมยุตในยุคนั้นก็นิยมตั้งอยู่ห่างจากชุมชน ในลักษณะเป็น **อรัญญิกาวาส** คือวัดป่า กิจวัตรประจำวันของพระภิกษุสามเณรจัดแบ่งเป็นส่วน ๆ อย่างเป็นระบบระเบียบ คือแบ่งเวลาแต่ละวันให้ชัดเจนว่า ช่วงเวลาใดเป็นกิจวัตรอะไร เช่น ทำวัตร ออกบิณฑบาต เล่าเรียน ไหว้พระ สวดมนต์ ฟังเทศน์ ท่องบ่นสาธยาย นั่งสมาธิภาวนา และพักผ่อน จำวัด เป็นต้น โดยใช้เสียงระฆังเป็นเครื่องเตือนบอกเวลาแต่ละกิจวัตร ปฏิปทาเช่นนี้จึงเป็น ธรรมเนียมปฏิบัติสืบทอดกันมาในวัดฝ่ายวิปัสสนาธุระทั้งภาคอีสานและภาคอื่น ๆ มาจนทุกวันนี้ (ประวัติคณะธรรมยุต, ๒๕๔๗ : ๑๕๖)

คณะสงฆ์แบ่งเป็น ๓ ลัทธิ

เมื่อคณะสงฆ์ธรรมยุตได้ตั้งมั่นคงแล้ว เมืองอุบลราชธานีสมัยนั้นการบริหารการคณะสงฆ์ แบ่งเป็น ๓ ลัทธิ เวียงจันทน์ ประเทศลาว เพราะในยุคสร้างบ้านแปงเมือง ราว พ.ศ. ๒๓๒๑ พระปฐมวราชสุริยวงศ์ (คำผง) ได้นำผู้คนซึ่งประกอบด้วยผู้รู้ นักปราชญ์และพระสงฆ์ส่วนหนึ่งอพยพมาตั้งถิ่นฐานอันเป็นเมืองอุบลราชธานีในคราวนั้นด้วย ดังนั้นขนบธรรมเนียมประเพณีปฏิบัติ ฮิต คอง ต่าง ๆ จึงถือปฏิบัติตามแนวความเชื่อดั้งเดิมของตน สำหรับด้านพระพุทธศาสนามีศูนย์กลางอยู่ที่วัดหลวง (วัดแรกของเมืองอุบลราชธานี) วัดมหานาราม (ป่าใหญ่) และวัดมณีนาราม (ป่าน้อย)

พระครองไทย คือ การบริหารการคณะสงฆ์อันสืบเนื่องมาจาก พระสงฆ์เถระที่สำคัญองค์หนึ่งนามว่า **สู้ย** ไปศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรม โดยพำนักจำพรรษาที่วัดสระเกศ กรุงเทพฯ จนสอบได้เปรียญ ๓ ประโยค แล้วกลับไปตั้งสำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมบาลี (แบบใหม่) ขึ้นที่วัดมณีนาราม พร้อมทั้งนำระเบียบแบบปฏิบัติจากกรุงเทพฯ ไปใช้ในการปกครองวัดและคณะสงฆ์ด้วย จนได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะ (เจ้าคุณ) องค์แรกของจังหวัดอุบลราชธานีนามว่า พระอริยวงศาจารย์ญาณวิมลอุบลสังฆปาโมกข์ (สู้ย) หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า **ท่านเจ้า** มีตำแหน่งเป็น เจ้าคณะเมืองอุบลราชธานี

พระครองมอญ คือ การบริหารการคณะสงฆ์อันเนื่องมาจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะทรงออกผนวชได้ทรงสถาปนาคณะธรรมยุตขึ้น โดยทรงยึดถือแบบอย่างมาจากคณะสงฆ์ฝ่าย **รามัญ** หรือ **มอญ** เป็นสำคัญ เมื่อท่านพนฺธโล (ดี) เป็นผู้นำมาเผยแพร่ ชาวอุบลราชธานีจึงเรียกพระสงฆ์ธรรมยุตว่า **พระครองมอญ** และการเรียกพระสงฆ์ไปจากกรุงเทพฯ ว่า **พระครองไทย** การเรียกเช่นนี้ สันนิษฐานว่า สมัยต้น

รัชกาลที่ ๔ คำว่า มหานิกาย และ ธรรมยุต ยังไม่น่าจะเกิดขึ้นจึงยังไม่มีใครเรียกหรือรู้จัก (ประวัติคณะ ธรรมยุต, ๒๕๔๗ : ๑๕๗)

การขยายวัดธรรมยุตในเมืองอุบลราชธานี

ท่านพนฺธุโล (ดี) ได้ขยายวัดธรรมยุตเพิ่มขึ้นอีก ๔ วัด

(๑) วัดศรีทอง อุปฮาด (โพธิ ฌ อุบล) เป็นผู้สร้าง ท่านเทวธมฺมี (มีว) จากวัดสุปัฏนารามเป็นเจ้าของ อาวาสองค์แรก ได้รับพระราชทานชื่อใหม่ว่า วัดศรีอุบลรัตนาราม ในปี พ.ศ. ๒๕๑๑ และได้ยกฐานะเป็นพระอารามหลวง ในปีพ.ศ. ๒๕๒๒

(๒) วัดสุทัศนาราม ราชบุตร (สุ้ย บุตโรบล) เป็นผู้สร้าง ท่านพิลา จากวัดสุปัฏนารามเป็นเจ้าของ อาวาสองค์แรก

(๓) วัดไชยมงคล เจ้าพรหมเทวานุเคราะห์ห้วงศ์ (หน่อคำ) เป็นผู้สร้าง ท่านสิงห์ วัดศรีทอง เป็นเจ้าของ อาวาสองค์แรก

(๔) วัดสระแก้ว เมืองพิบูลมังสาหาร พระบำรุงราษฎร์ (จุมมณี สุวรรณภู) เจ้าเมืองพิบูลมังสาหาร เป็นผู้สร้าง ท่านพนฺธุโล (ดี) เป็นเจ้าอาวาสองค์แรก เพราะพระบำรุงราษฎร์ ศิษย์คนโปรดเป็นผู้สร้างวัดจึงรับนิมนต์เป็นเจ้าอาวาสควบคู่เป็นเจ้าอาวาสวัดสุปัฏนาราม

(๕) วัดหอก่อง เมืองมหาชนะไชย พระเรืองชนะไชย (คำปุ่น สุวรรณภู) เจ้าเมืองมหาชนะไชย เป็นผู้สร้าง ท่านสีดา จากวัดสุปัฏนาราม เป็นเจ้าอาวาสวัดองค์แรก

ยุคของท่านพนฺธุโล (ดี) มีระยะเวลาการครองวัด (เจ้าอาวาส) ประมาณ ๒๐๐ ปี (พ.ศ. ๒๓๕๔ – ๒๕๑๔) นับเป็นยุคแรกของคณะธรรมยุตในภาคอีสาน พระสงฆ์ยังคงแพร่หลายอยู่ เฉพาะเขตเมืองอุบลราชธานี วัดทั้ง ๖ วัด ล้วนเป็นอรัญญิกาวาสคือวัดป่าส่วนมากมีปฏิปทาแบบ พระรุดงค์กัมมัฏฐาน ซึ่งกลายเป็นลักษณะโดดเด่นและเป็นธรรมเนียมปฏิบัติประการหนึ่งของพระสงฆ์ธรรมยุตตลอดถึงทายกทายิกา ผู้ศรัทธาเลื่อมใสสืบมา

ความนิยมในการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานของพระสงฆ์ และชาววัดชาวบ้านในแถบนี้ นับเป็นวัฒนธรรมทางศาสนาของชาวอีสานโดดเด่นกว่าภาคอื่น ๆ จะเห็นได้จากพระบูรพาจารย์ฝ่ายวิปัสสนาธุระ ผู้สืบทอดแบบแผนรุดงค์วัตรในยุคหลัง ล้วนได้รับการสืบทอดจากพระสงฆ์ชาวอุบลราชธานีแทบทั้งนั้น การธุระในพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ในปัจจุบัน แบ่งเป็น ๒ สายอย่างชัดเจน คือ สายคันถธุระ เน้นการศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมเป็นหลัก วัดส่วนใหญ่เป็นประเภท ความวาสี คือวัดบ้าน และอีกสายหนึ่ง คือ สายวิปัสสนาธุระ วัดส่วนใหญ่เป็นประเภท อรัญวาสี คือวัดป่า แต่ก็มีบางวัดซึ่งเจ้าวัด (เจ้าอาวาส) หรือเจ้า

สำนักจะเน้นทั้ง ๒ สาย เป็นการผสมผสานทั้งด้านปริยัติ (เรียน) และด้านปฏิบัติควบคู่กันอยู่ในลักษณะกึ่งวัด บ้านกึ่งวัดป่า แต่วัดประเภทนี้มีน้อยมาก อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันวัดที่เป็นคามวาสีและอรัญวาสีมีทั้งที่เป็น ธรรมยุติกนิกายและมหานิกายกระจายไปทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ

มรณภาพ

ราว พ.ศ. ๒๔๑๔ ท่านพนฺธโล (ดี) สังขารชราภาพมากแล้วจึงได้มอบภาระการปกครอง วัดสุปัฏนาราม อันเป็นสำนักหลักของคณะธรรมยุตในภาคอีสาน ขณะนั้นให้ท่านสงฆมรฺกจิต (พูน) หรือ พระพูน สงฆมรฺกจิต โด ซึ่งเป็นสัททวิหาริก (ศิษย์) องค์แรกของท่าน เป็นผู้รักษาการแทน ต่อมาก็ได้เป็นเจ้าอาวาสองค์ที่ ๒ ภายหลังจากท่านพนฺธโล (ดี) มรณภาพแล้ว

ปีสุดท้าย ท่านพนฺธโล (ดี) ได้อธิษฐานจิตในระหว่างเข้าพรรษาตลอด ๓ เดือนโดยการสมาทาน **เนติขชิกษุคงค์** คือถือปฏิบัติเป็นวัตรไม่นอน ๓ เดือน ครั้นออกพรรษาแล้วไม่นานท่านก็ถึงแก่มรณภาพ ณ วัดสระแก้วเมือง(อำเภอ)พิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี และได้ทำการฌาปนกิจศพของท่าน ณ วัดสระแก้วเมืองพิบูลมังสาหาร สิริรวมอายุประมาณ ๗๐ ปี พรรษา ๕๐

ท่านพนฺธโล (ดี) เป็นพระสงฆ์เถระชาวอุบลราชธานีรุ่นแรก ๆ ที่มีโอกาสได้บวชเรียนทั้งที่จากบ้านเกิด(อุบลราชธานี) และในเมืองหลวง (กรุงเทพฯ) และมีโอกาสอันสูงยิ่งที่ได้เข้าเฝ้าถวายตัวรับใช้ใกล้ชิดพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๔ ขณะทรงออกผนวชในพระนาม **วชิรญาณเถระ** ที่วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพฯ ซึ่งพระองค์ได้ทรงสถาปนาคณะสงฆ์ **ธรรมยุติกนิกาย** ขึ้น ท่านพนฺธโล (ดี) ในฐานะ **ปราชญ์ธรรมิก** ในพระองค์ท่าน ก็ได้เออภาระธุระเผยแผ่คณะธรรมยุตตั้งเป็นหลักฐานให้เจริญก้าวหน้าเป็นครั้งแรกที่จังหวัดอุบลราชธานีและภาคอีสาน เป็นพระอุปฆาตองค์แรกที่ทำสังฆกรรมการบรรพชาอุปสมบทกุลบุตร ผู้มีศรัทธาเป็นพระสงฆ์ธรรมยุตให้แพร่หลายทั่วภาคอีสาน และที่สำคัญที่สุด ท่านพนฺธโล (ดี) เป็นผู้ดำเนินการนำวัตรปฏิบัติอันเคร่งครัดตามพระธรรมวินัย ซึ่งเป็นหลักการสำคัญของธรรมยุติกนิกาย โดยยึดแบบแผนธุดงค์มีภูมิลำเนาอยู่อรัญญิกาวาสหรือวัดป่าเป็นหลัก ไปปฏิบัติจนเป็นแบบแผนแนวปฏิบัติของพระสงฆ์ฝ่ายวิปัสสนาธุระหรือสายวัดป่าของภาคอีสานและภาคอื่น ๆ สืบต่อมาในภายหลัง ดังตัวอย่างบูรพาจารย์เถระเป็นที่เคารพศรัทธาของพระพุทธรูปทั้งหลาย อาทิ พระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต และพระอาจารย์ชา สุภทฺโท เป็นต้น นับได้ว่าท่านพนฺธโล (ดี) ได้ทำคุณประโยชน์อย่างใหญ่หลวงต่อพระพุทธศาสนา พุทธศาสนิกชน สาธุชน ประชาชนชาวอุบลราชธานี และโดยทั่วไป สมควรได้รับการยกย่องเชิดชูเป็น **ปราชญ์** ชาวอุบลราชธานีอย่างแท้จริง

หนังสืออ้างอิง

คณะกรรมการบริหารคณะธรรมยุต. ประวัติคณะธรรมยุต. โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, กรุงเทพฯ :

๒๕๔๗.

ประกิจ มหาเถรและศิษยานุศิษย์. พระปรมาจารย์ สายพระกัมมัฏฐานพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล. โรงพิมพ์

ชวน พิมพ์, กรุงเทพฯ, ๒๕๔๖.

รัตนมงคลมณี, พระและคณะ. ครบรอบ ๑๕๐ ปี วัดสุปฏิญนารามวรวิหาร. โรงพิมพ์ประชามติออฟเซต,

อุบลราชธานี, ๒๕๔๖.

เสริมศรี เกษมศรี, ม.ร.ว. ประวัติสุปฏิญนารามวรวิหาร จ.อุบลราชธานีและเทศกาลต่าง ๆ ในประเทศไทย.

กรุงเทพฯ, ๒๕๑๗.

สำนักวิทยุทองปริศนาร สหภาพวิทยุทองอุบลราชธานี